

פרשת חקת: לא תתעב אדומי

היחסים בין עם ישראל לאומות העולם מתקיימים במישורים שונים ובסגנונות שונים. מספר בראשית נראה, שהיחס בין בני נח לבני אברהם נתפס כיחס שבין בני משפחה לבין זרים. בין בני המשפחה אמורה להתקיים קירבה של אהבה ואחווה, ואילו בינם לבין הזרים מתקיימים יחסים של אנושיות, כבוד הדדי ואפילו הערכה. עם התפתחותו של עם ישראל, מימי אברהם אבינו ועד יציאת מצרים, הולך ומתברר ייעודם של בני ישראל כעם הנבחר על ידי ה' להיות ברכה ומופת לכלל האנושות. הברית שכרת ה' עם בני ישראל בהר-סיני, מייחדת אותם כעם ה', עם סגולה, העתיד לרשת את ארץ כנען ולכונן בה את מוקד הופעת הקדושה של ה' בעולם. הציפיה מעמי העולם היא להכיר בכך שהר בית ה' יהיה נכון בראש ההרים וממנו ינבעו ברכה ושפע לכל האומות. אך אין ציפיה מן העמים להיות שותפים בברית עם ה'. הם אמורים לקיים את שבע מצוות בני נח ולהכיר במעמדם של ישראל כעם מיוחד ונבדל. הגויים הנמצאים בארץ ישראל חייבים לקבל את הרבונות הישראלית ולקיים את מצוות בני נח, ובכך הם זוכים למעמד של גרים תושבים. התורה חוזרת ומצוה פעמים רבות על הזהירות בכבודם ובשלומם. בזכרנו את ימי הגלות במצרים – ובכל הגלויות שאחריה ככל הדורות – עלינו להיות רגישים במיוחד למצבם של המיעוטים בארצנו.

בכל ההקשרים האלה, אין מקום לרגשות שליליים ביחס לגויים. רק ביחסה לעבודה זרה חוזרת התורה ומצוה שוב ושוב על החובה להרחיק אותה מן הארץ, להתרחק מעובדיה תכלית הריחוק ולהשמר מן ההשפעה השלילית העלולה להגרם מהתקרבות יתירה אליהם. כלפי הגויים המרוחקים מארץ ישראל, אין בתורה התייחסות של ממש, גם לא לדתם ולפולחניהם. אמנם הנביאים מביעים תקווה שהם ינטשו את אליהם ויכירו במלכות ה' לעתיד לבוא, אבל במספר מקומות בתורה ובדברי הנביאים משמע שכל עוד לא הגיע זמן התגשמותן של נבואות אלה, אפשר לקבל בסובלנות את העובדה ש"כל העמים ילכו איש בשם אלהיו ואנחנו נלך בשם ה' א-להינו" (מיכה ד ה).

מערכת היחסים האנושית והסובלנית בין ישראל לאומות העולם הופרה פעם אחר פעם בהתנכלויותיהם של העמים לישראל. ראשון לצנן את האמבטי הרוחתת בצאת ישראל ממצרים היה עמלק, ועל כן נקבעה מצוה למחותו. מאז ואילך, רבים רבים הם העמים שהכזיבו את התקווה ליחסים תקינים וסרבו לנהוג בישראל ביחס של אחווה אנושית בסיסית.

בפרשת השבוע נתקלים בני ישראל לראשונה בהתנהגות המאכזבת הזאת. משה שולח מקדש מלאכים, שליחים, אל מלך אדום ובפיהם פניה הפותחת במלים: "כה אמר אחיך ישראל". עם ישראל מבקש לאפשר לו לעבור דרך ארץ אדום בדרכם אל ארץ כנען. התגובה של אדום היא תוקפנית: "לא תעבור בי, פן בחרב אצא לקראתך ... ויצא אדום לקראתו בעם כבד וביד חזקה". למרות זאת, אין פניו של עם ישראל למלחמה עם אדום, ותגובתו היא: "ויט ישראל מעליו". אם אינכם חפצים באחווה, לא תהיה אחווה, אך גם לא שנאה, כמצווה בספר דברים: לא תתעב אדמי כי אחיך הוא ... בָּנִים אֲשֶׁר יִלְדוּ לָהֶם דֹּר שְׁלִישִׁי יָבֹא לָהֶם בְּקֶהֱל ה' (דברים כג, ח-ט). די בריחוק זהיר.

מערכות היחסים בין עם ישראל לבין העמים מתגוננות עוד ועוד, בהתאם להיסטוריה האופיינית לכל אחד מהם ולאופי ההתנגשות בין עם ישראל לביןם. עמון ומואב, שניסו גם להכשיל את ישראל באופן אקטיבי, בקללת בלעם ובזנות בנות מדין, הורחקו יותר: "גם דור עשירי לא יבוא להם בקהל ה'", ויתר על כן: "לא תדרוש שלומם וטובתם כל ימין לעולם". בתקופה מאוחרת יותר, לקראת חורבן בית ראשון, התדרדרו הקשרים גם עם אדום, ולכן מופיעות נבואות חריפות של ביקורת ופורענות על האדומים. הנביא יחזקאל טבע את המושג "איבת עולם" כדי לבטא את יחסם של הפלשתים לישראל, ולהסביר מדוע נגזר עליהם "והכרתי את כרתים, והאבדתי את שארית חוף הים, ועשיתי כם נקמות גדולות בתוכחות חמה" (יחזקאל כה טו-יז).

היבט אחר בהתדרדרות היחסים מתואר בגמרא: "אמר רבי אבהו, אמר קרא: 'עמד וימודד ארץ ראה וַיִּתֵּר גוים' (חבקוק ג ו) ראה שבע מצות שקיבלו עליהם בני נח, כיון שלא קיימו, עמד והתיר ממונן לישראל (בבא קמא לח א). הגויים הכזיבו לא רק ביחסם אל עם ישראל, אלא גם באופן שבו כשלו במילוי ייעודם האנושי, המוגדר בלשונם של חכמים כ"שבע מצוות בני נח". אי קיומן של מצוות בסיסיות אלו, הנוגעות לתשתית התרבות האנושית, ערער את היסודות של היחס האנושי והמכבד שעם ישראל היה אמור להפנות לאומות העולם, והמיר זאת ביחס של בוז ועוינות.

האם קיימת עדיין דרך לתקן את המעוות? יתכן שהתשובה לכך חיובית. מיון שמעיקרן של מצוות התורה אין חובה לשנוא את הגויים ולנהוג בהם מנהג איבה, הרי שאין לראות בדפוס היחסים הזה מציאות הכרחית. מה שהתפתח בעקבות נסיבות היסטוריות יכול להשתנות בנסיבות היסטוריות אחרות. לדעתו של רבי מנחם המאירי

(פרובנס, המאה ה-13), ההלכות המחמירות ודברי האגדה החריפים כנגד כל קשר עם הגויים, לא נאמרו על כל הגויים בכל זמן ועידן, אלא על העמים הפראים שבעבר, ואין הן מתייחסות ל"אומות הגדורות בדרכי הדתות". העת החדשה, ובמיוחד המאה העשרים, לימדה אותנו שפראות העמים אינה נחלת העבר, אולם עוררה גם תקווה להופעתה של אנושיות הגונה בין האומות המתוקנות. בעולם של שלום, הוגנות ותרבותיות אנושית, יש מקום לחזור אל רוחו של הצו הבסיסי "לא תתעב אדומי כי אחיך הוא", ולהתקדם מעבר לכך לחזון של "כל העמים תקעו כף".